

**FUNKCIONÁLIS FORDULAT A ROMÁNIAI MAGYAR ANYANYELVOKTATÁSBAN:
TANTERVI ÚJÍTÁSOK ÉS PEDAGÓGIAI DILEMMÁK**

Kivonat

A 2017-es tantervi reform jelentős változást hozott a romániai magyar anyanyelv-
oktatásban. A korábbi, hagyományos leíró nyelvészeti megközelítést fokozatosan
felváltja a funkcionális szemlélet, amely a nyelvtani ismereteket nem öncélként, ha-
nem a szövegértés és szövegalkotás eszközeként értelmezi. E szemléletváltás átfogó
tantervi és tankönyvi átalakításokat, valamint jelentős pedagógiai kihívásokat von
maga után. A jelen tanulmány célja e folyamat főbb aspektusainak bemutatása, vala-
mint a felmerülő dilemmák elemzése.

Kulcsszavak: romániai magyar anyanyelvoktatás, 2017. évi tanterv, pedagógiai di-
lemmák

A változások előzményei és elvi alapjai

A funkcionális nyelvészet a nyelvet nem struktúrák halmazaként, hanem
jelentésében, kommunikatív szerepében vizsgálja. Ez a szemlélet távolod-
dik a formális, szabályorientált nyelvreírástól, és nagyobb hangsúlyt fektet
a nyelvhasználat valóságára, a pragmatikai és szociolingvisztikai szempon-
tokra. Romániában, ahol a magyar nyelv kisebbségi helyzetben van, különös
jelentőséggel bír az anyanyelv funkcionális oktatása. A kétnyelvűség, a nyel-
vi kontaktushelyzet, a kulturális közeg mind befolyásolja a nyelvi kompe-
tenciák alakulását. A funkcionális szemlélet ezekre a tényezőkre reflektálva
igyekszik felkészíteni a tanulókat a valós kommunikációs kihívásokra.

A nyelvtantanítás céljainak, szerepének és kihívásainak megértéséhez fon-
tos szemügyre venni az anyanyelv-pedagógia releváns szakirodalmát, amely
részét képezi egy korszerű nyelvstratégiának (Balázs 2001: 183–93). A kö-
vetkezőkben három szerző meglátása kapcsán foglalom össze a nyelvtantaní-
tás ezen szakmai diskurzusát. Fóris-Ferenczi Rita *Anyanyelv-pedagógia* című
tanulmánykötete az élményalapú tanulás jelentőségére hívja fel a figyelmet,
hangsúlyozva, hogy a magyartanítás célja nemcsak a tantárgyi ismeretek át-
adása, hanem a logikus gondolkodás, a helyes beszéd, a kommunikációs
készségek és a nyelvi tudatosság fejlesztése is. Kiemeli, hogy a tanítási célki-
tűzések és a tananyag tartalma közötti összhang kulcsfontosságú: ha a tanulók
által végzett feladatok nem szolgálják az oktatási célokat, akkor az oktatás

hatékonysága is csorbul (Fóris-Ferenczi 2007: 29–30). A kisebbségi nyelvtanítás sajátos kérdéseivel foglalkozik a Vančo Ildikó és Kozmács István (2014) által szerkesztett tanulmánykötet, *A kisebbségi magyar nyelvtanítás kihívásai a 21. század küszöbén*, amely a szlovákiai, kárpátaljai, erdélyi és muravidéki helyzetre reflektál. A kötet célja, hogy átfogó képet nyújtson az anyanyelvi oktatás aktuális kihívásairól kisebbségi kontextusban, különös figyelmet szentelve a kétnyelvű környezetben történő iskolai felkészítésre. Pletl Rita *A nyelvtan státusa a kisebbségi anyanyelvoktatásban* című tanulmánya rávilágít arra a kettősségre, amely a magyar nyelv és irodalom tantárgyat jellemzi: egyszerre kell műveltséget közvetítenie, nemzeti identitást erősítenie és gyakorlati nyelvhasználatra is nevelnie. A szerző különbséget tesz a külső és belső akadályozó tényezők között. Külső tényező például a magyar tannyelvű iskolák elérhetőségének hiánya, míg belső akadályt jelenthet a nyelvtan és az irodalom közötti egyensúly felborulása vagy a tantervi és vizsgakövetelmények közötti ellentmondás (Pletl 2014: 17–24).

Magyari Sára (2015, 2018) több tanulmányban elemzi a romániai magyar nyelv és irodalom tantervek változásait. Rámutat arra, hogy a korábbi tantervek túlságosan szabálycentrikusak voltak, és a pedagógusok számára nem nyújtottak elegendő támpontot a módszertani alkalmazásra. 2018-as írásában azonban pozitív fordulatként értékeli az új, 2017-ben bevezetett tantervet, amely már a funkcionális nyelvszemléletet részesíti előnyben. Elismeri, hogy a tananyag komplexitása, az interdiszciplinaritás és a digitális eszközök bevonása előremutató, ugyanakkor kritikusan jegyzi meg, hogy a tankönyvek sok esetben a kiemelkedő képességű tanulók számára optimálisak, míg az átlagosan vagy gyengébben teljesítők számára túlzott kihívást jelenthetnek (Magyari 2018). Erről a romániai tantervi változásról ír Már Orsolya is. Kiemeli az új magyar tantervek kompetenciaalapúságát, a szóbeliségre, szövegalkotási és szövegértési képességekre való összepontosítását (Már 2021).

A nyelvtanítás céljairól és kihívásairól szóló szakirodalom napjainkban egyetért abban, hogy a funkcionális, élményközpontú és interdiszciplináris megközelítés lehet a kulcsa a sikeres anyanyelvi nevelésnek. Ugyanakkor saját és mások tapasztalatai alapján kijelenthető, hogy a tantervi célok és a gyakorlati megvalósítás közötti szakadék áthidalásához módszertani képzésekre, átgondoltabb tananyagokra és rugalmas értékelési rendszerekre van szükség.

A 2017-ben megjelent tanterv újításai

Az új tanterv a nyelvi nevelést négy alapvető kompetencia fejlesztésére építi: (a) szóbeli szövegértés és szövegalkotás különböző kommunikációs helyzetekben, (b) írott szöveg értése és értelmezése, (c) írásbeli szövegalkotás,

(d) nyelvi megformálásra való érzékenység és igényesség a szóbeli és írásbeli kommunikációban.

A tanterv megalkotásakor az Európai Unió kulcskompetencia-ajánlásait is figyelembe vették. A tananyag nem a nyelvtani szabályok bemagoltatását, hanem a nyelvi tudatosság fejlesztését tűzi ki célul. A tanulók a nyelvet működésében, alkalmazásában tanulják meg, nem absztrakt rendszerként. Ez alapján véve remekül hangzik, viszont sajnos vannak negatív következményei. A tanterv szemlélete szerint a nyelvi jelenségeket nem elszigetelten kell felfedeztetni, hanem összességükben és kölcsönhatásukban, vagyis funkcionális megközelítésben vizsgálni. Az anyanyelvi órákon az a cél, hogy a tanulók értsek meg a különböző jellegű és megjelenési formájú információkat, alkalmassá váljanak azok felhasználására, közvetítésére és önálló létrehozására is, ezért a tanítási feladatokat a nyelvi tevékenységek komplex fejlesztésének megfelelően kell meghatározni. Ennek jegyében a tanterv a nyelvi rendszer elemeinek megtanítása helyett a közlési szituációk típusait és követelményeit, a kommunikációs helyzetek nyelvi és egyéb sajátosságait, a nyelvi-közlési hibák okait és elkerülési lehetőségeit helyezi előtérbe. Ekként a hagyományos nyelvtannak a formából kiinduló megközelítése helyett a vizsgálódás kiindulópontja a tartalom, vagyis a közlendő. A nyelvtan tanítása tehát sem nem kiindulópont, sem nem cél, hanem a szövegértési és -alkotási kompetencia részképességeit fejlesztő eszközkészletbe tartozik. Ily módon a nyelvtan tanítása nem öncélú, hanem azért van, hogy a tanuló könnyen, magabiztosan és tudatosan tudjon válogatni a rendelkezésére álló nyelvi elemek közül, amikor egy konkrét élethelyzetben kell szóban vagy írásban megnyilvánulnia.

Ezzel szemben a 2009-es tanterv szemlélete jóval konkrétabb és tárgyilagosabb, legalábbis a nyelvtani részét tekintve. Ez alapján például az 5–6. évfolyamon a következő képességszintet kell elérniük a tanulóknak. Szükséges a tanulók beszédkézszségének a fejlesztése, a megfelelő artikuláció, a szókincs bővítése és a nyelvhelyesség elmélyítése. Ekkor már elvárt, hogy a tanuló hallott szövegről legyen képes rövid szóbeli összefoglalást adni. Olvasás szempontjából legyen képes érzékelni a szövegek műfaji különbségeit. Legyen képes néhány mondatos vélemény szóbeli és írásbeli megfogalmazására az olvasottakról. Szövegalkotás szempontjából legyen képes rövidebb szövegek alkotására. Kulcsfontosságúnak tartotta a közlés építőelemeinek: a szöveg-, a mondat-, az alak- és a hangtan törvényeinek a megismertetését és annak elmélyítését.

Tanítási tapasztalataim szerint helyes a tantervi követelményeknek a funkcionális nyelvészet felé törekvése, viszont néhány alapvető fogalom tárgyi megismertetését és elmélyítését elengedhetetlennek tartom a tanulók nyelvi, helyesírási kompetenciáinak fejlesztéséhez. A két tanterv összevetése alapján arra a következtetésre jutottam, hogy az új bár sokkal komplexebb, nagy hangsúlyt fektet a szóbeli kommunikációra, mégis hiányos, hiszen az írásbeliség már csak másodlagos.

Tankönyvi változások és taneszközfejlesztés

A 2017-ben életbe lépett tantervi reform nyomán új alapokra helyeződött a romániai magyar anyanyelvoktatás tankönyvi háttere. Az új szemlélet – amely a funkcionális nyelvészet elveire és a kommunikáció-központú oktatásra épül – radikális változásokat hozott a tananyagstruktúrában is. Az új tankönyv-csomagok már nem külön nyelvtankönyvként funkcionálnak, hanem integrált oktatási segédletek, amelyek interdiszciplináris megközelítésben egyaránt tartalmaznak irodalmi, nyelvi és kommunikációs elemeket. A kiadványok célja a kompetenciaalapú nevelés erősítése, a tanulók aktív szövegértési és -alkotási képességeinek fejlesztése, valamint a multimodális tanulási helyzetek előtérbe helyezése. A 2017-ben bevezetett új tanterv évről évre újabb és újabb tankönyveket von be az oktatásba. Saját tapasztalatom, hogy ötödik és hatodik osztályban elkezdtünk egy bizonyos szerzőcsoport tankönyveiből tanulni (tanítani), ez pedagógiai szempontból kihívást jelentett, azután hetedik osztályban – bár ugyanolyan szemléletű, de – más alkotócsoport könyveiben teljesen más módszertannal találkoztunk, s mindent kezdhettünk előlről. A Corvin és Norand Kiadók, valamint a Didaktikai és Pedagógiai Kiadó új tankönyvei jól tükrözik ezeket a törekvéseket. A tananyagokat életszerű szituációk, projektmunkák, a digitális kompetenciákhoz kapcsolódó feladatok és kulturális átjárhatóság jellemzi. Ugyanakkor gyakori kritika, hogy a feladatsorok gyakran nem illeszkednek a tanulók életkori sajátosságaihoz, illetve a tananyag rendszertelenül épül fel. A nyelvtani ismeretek elsajátítása integrált formában történik, a nyelvhelyesség és helyesírási ismeretek gyakran csak epizódyszerűen jelennek meg. A tankönyvek felépítése tematikusan változatos: a hat fejezetre tagolt szerkezet hol az iskolai közegbe való beilleszkedést, hol a kamaszvilág tapasztalatait dolgozza fel a játék, a barátság, a család fogalmai mentén, másutt a líra vagy a mese műfaján keresztül vezet be az irodalmi és nyelvi tartalmakat. A nyelvi fejlesztés jellemzően a szövegekhez kapcsolódóan jelenik meg, a „Hej, hej, helyesírás!” rovat (Balázs Géza egykori nagy sikerű Duna televíziós ötpercesének nyomán) például deklaráltan a helyesírási kompetenciák fejlesztésére szolgál, de több esetben önkényesen beillesztetnek tűnik, nem kapcsolódik koherensen az adott tananyaghoz. A Norand Kiadó tankönyve különösen komplex struktúrával dolgozik: az irodalmi és nyelvi ismeretanyagot biológiai, földrajzi, néprajzi, történelmi kitekintések gazdagítják. A szövegválasztás változatossága lehetővé teszi a kulturális sokszínűség bemutatását, miközben klasszikus (Móricz, József Attila) és kortárs (Lackfi, Balázs Imre József) szerzők művei egyaránt helyet kapnak. A tankönyv pozitívuma a digitális világ beemelése is, ugyanakkor több szöveg és feladat (pl. kémiai kommunikáció, latin állatnevek) nehézséget okozhat a tanulónak, mivel túlhaladja az adott kor-

osztály kognitív fejlettségét. A nyelvtani rész itt valamivel összeszedettebb, ám a helyesírás oktatása továbbra is rendszertelen, hiányoznak az alapelvek és az explicit szabályalkotás gyakorlatai. Az említett tankönyveket sokszor tankönyv-munkafüzet együtteseként használják, mivel gyakoriak a beépített feladatsorok. A nyelvtan integráltan, de valamivel konkrétabban jelenik meg, ami lehetőséget teremt a mélyebb nyelvi elemzésekre. A szövegválasztás gazdag, de a nem irodalmi szövegek aránya gyakran túl magas, így sok tanár kénytelen saját szövegekkel kiegészíteni az anyagot.

Összességében elmondható, hogy az új tankönyvek szerzői szándéka szerint követik az új tantervi irányelveket, és hangsúlyt fektetnek a nyelvi megformálásra, a szövegek tudatos elemzésére és a kommunikációs kompetencia fejlesztésére. Ugyanakkor az integrált oktatási modell pedagógiai adaptációja még számos kérdést vet fel. A tanárok gyakran érzik úgy, hogy az anyag nem elég rendszerezett, a nyelvtani és helyesírási tudás építkezése hiányos, és túl nagy mértékben támaszkodik a pedagógus kreativitására, valamint az iskola erőforrásaira. A jelenlegi helyzet tehát egyfajta átmenetet tükröz: a tantervi reform szellemisége már jelen van a tankönyvekben, de az implementáció sikeressége nagymértékben függ a helyi körülményektől, a tanári attitűdtől és az oktatási kontextus rugalmasságától. A kérdés, hogy az anyanyelvoktatás valóban integrált módon valósul-e meg, továbbra is nyitott.

Pedagógiai dilemmák és a megvalósítás kihívásai

A szemléletváltás nem ment végbe zökkenőmentesen. A tanárok többsége klasszikus nyelvészeti alapokkal rendelkezik, és nem kapott megfelelő támogatást a váltáshoz. A tanári tájékozatlanság, a szisztematikus módszertani képzés hiánya, valamint az értékelési rendszer bizonytalanságai komoly feszültséget okoznak.

A leggyakrabban emlegetett problémák

- Hogyan értékeljük a kompetenciákat?
- Milyen szempontok alapján mérjük a tanulók teljesítését?
- Hogyan biztosítható az írásbeli kompetencia fejlesztése a szóbeli kommunikáció erősítése mellett?
- Milyen kapcsolatot ápolunk az anyaországi oktatási standardokkal?

Visszajelzések

Egy 2018-as, Bihar megyei pedagóguscsoporttal végzett kutatás rámutatott arra, hogy a tanárok alapvetően nyitottak az új szemléletre, de sokan hiá-

nyolják a strukturált helyesírási ismereteket, a biztos kategóriarendszert és az alkalmazható módszertani eszköztárat. A tantervi elvek és a mindennapi oktatási gyakorlat közötti űr tág. Az egyik gyakran emlegetett kritika, hogy a diákok nem kapnak kellően átfogó ismereteket a szövegszintű helyesírási szabályokról, miközben a vizsgákon ezeket számonkérlik. Az azóta eltelt tanévek során egyre több gyakorló pedagógus elméletileg pozitívként emeli ki a tanulóközpontú szemlélet erősödését, az integrált anyanyelvoktatás lehetőségét, valamint a nyelvi megformálásra, szóbeli kifejezőkészségre helyezett nagyobb hangsúlyt. A kollégák értékelték azt is, hogy a tanárok szabadabban választhatnak szövegeket az oktatás során, és hogy a tananyag kiterjeszti a nyelvhasználat kontextusait a mindennapi kommunikációra. Ugyanakkor számos nehézség is megfogalmazódott. A leggyakrabban vizsztatérő probléma a tananyag rendszertelensége volt: a fogalmak, nyelvi kategóriák nem mindig jelennek meg világosan, a szófajok, mondatrészek sok esetben megnevezetlenül (és megmagyarázatlanul) maradnak. Többen kifogásolták, hogy hiányzik az értékeléshez szükséges kompetenciarendszer, nem egyértelmű, mit kellene mérniük, különösen a felső tagozat végén zajló vizsgák tekintetében. A tanárok aggodalommal tekintettek arra is, hogy tanulói hátrányba kerülhetnek a magyarországi versenyeken, ahol továbbra is a leíró nyelvtan dominál. A visszajelzésekben kirajzolódó összkép szerint az új tanterv és a hozzá kapcsolódó tankönyvek pedagógiai szándéka érthető és korszerű, de a megvalósítása során számos kihívásba ütközik. A tanárok többsége bizonytalanságot érzékel a célok és elvárások kapcsán, sokan úgy érzik, egyedül kell megtalálniuk az átmenetet a régi és az új szemlélet között. Bár a változás hosszú távon pozitív irányba mutathat, a jelenlegi körülmények között még számos nyitott kérdés és megoldandó probléma marad.

A funkcionális fordulat alapvető jelentőségű változás a romániai magyar nyelvtanításban, amely hozzájárulhat a nyelvi kompetenciák korszerű fejlesztéséhez. Ehhez azonban elengedhetetlen a pedagógusok folyamatos támogatása, a taneszközfejlesztés minőségi kontrollja, valamint az értékelési rendszer egységesítése. A valódi előrelépés feltétele a tanterv, a gyakorlat és a pedagógusképzés összehangolása. További empirikus kutatások szükségese ahhoz, hogy a tanulói teljesítmények alakulását objektíven megmérhessük, és a tantervi reform hatásait értékelhessük.

Szakirodalom

- Balázs Géza 2001. *Magyar nyelvstratégia*. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest.
Bartalis Boróka et al. 2017. *Magyar nyelv és irodalom (Anyanyelv) tankönyvek*. Norand Kiadó. Fóris-Ferenczi Rita 2007, 2008. *Anyanyelv-pedagógia; A tervezéstől az értékelésig*. Ábel Kiadó.

- Kádár Edit 2018–2019. *Feladatbank anyanyelvi tanórák tervezéséhez az V–VIII. osztályban 1–2. kötet*. Ábel Kiadó.
- Magyari Sára 2015. A nyelvi nevelés a romániai magyar nyelv és irodalom tantervének függvényében. In: Josip Ivanovic – Valéria Pintér Krekic (szerk.): *A korszerű oktatás és nevelés curriculumának kimenete*. Újvidéki Egyetem szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kara. Szabadka. 182–8.
- Magyari Sára 2018. Új tananyagok a romániai magyar anyanyelvoktatásban. *Anyanyelv-pedagógia* XI/3. <https://doi.org/10.21030/anyp.2018.3.8>
- Pletl Rita 2014. *A nyelvtan státusza a kisebbségi anyanyelvoktatásban*. Tantervi program. Magyar nyelv és irodalom (anyanyelv). V–VIII. osztály. Bukarest, 2017.
- Már Orsolya 2021. Korszerű anyanyelvi nevelés a megváltozott tantervi tartalmak tükrében. In: Balázs László (szerk.): *Digitális kommunikáció és tudatosság*. (A kommunikáció oktatása 13. Sorozatszerkesztő: H. Varga Gyula.) Hungarovox Kiadó. Budapest. 152–6.

Varkucs Róbert Károly

magyar nyelv és irodalom szakos tanár,
munkatárs (Szigligeti Színház, Nagyvárád)

E-mail: varkucsr@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-6772-209X>

Abstract

VARKUCS, RÓBERT

FUNCTIONAL SHIFT IN HUNGARIAN MOTHER TONGUE EDUCATION IN ROMANIA: CURRICULUM REFORMS AND PEDAGOGICAL DILEMMAS

The 2017 curriculum reform brought significant changes to the teaching of the Hungarian language in Romania. The traditional descriptive linguistic approach is gradually being replaced by a functional approach that interprets grammatical knowledge as a tool for text comprehension and composition rather than an end in itself. This change in approach requires comprehensive reforms to the curriculum and textbooks, as well as presenting significant pedagogical challenges. The aim of this study is to present the main aspects of this process and to analyse the dilemmas that arise.

Keywords: Hungarian mother tongue education in Romania, 2017 curriculum, pedagogical dilemmas